

**DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE AYAKKABI VE
AYAKKABICILIKLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI****VOCABULARY ABOUT SHOES AND SHOE-
MAKING IN GLOSSARY OF REVIEW****Murat PARLAKPINAR *****Özet**

Türkler giyim kuşam konusunda belli bir kültüre sahip bir millettir. İlk vatanları olan Orta Asya'da yünden ve deriden giyim eşyaları yapmakta ustaydılar. Yünden keçe çizmeler yanında deriden çizmeler de yapıp kullanıyorlardı. Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken belirli bir ayakkabı kültürünü de beraberlerinde getirmişlerdir. Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlılar döneminde artan ihtiyaca paralel olarak ayakkabıcılık alanında büyük gelişmeler olmuş dolayısıyla ayakkabı çeşitleri çoğalmıştır. Eski Türkçeden günümüz Türkiye Türkçesine uzanan çizgide hem yazı hem de konuşma dilinde ayakkabı ve ayakkabıcılıkla ilgili olarak önemli bir söz varlığının olduğu görülür. Bu bağlamda önemli kaynaklardan biri de *Derleme Sözlüğü*'dür. Bu çalışmada *Derleme Sözlüğü*'nde geçen ayakkabı ve ayakkabıcılık kültürüyle ilgili söz varlığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türkler, ayakkabı, ayakkabıcılık, Derleme Sözlüğü, söz varlığı.

Abstract

Turks are a nation with a culture in clothing. They were good at making wool and leather clothing at their first homeland in Central Asia. They were making and using wool felt boots also leather boots too. The Turks brought with them their culture of a particular shoe when they came to Anatolia from Central Asia. Parallel with the growing need of shoemaking in Anatolian Seljuks and Ottomans, there have been major advances in the field, so shoe kinds multiplied. It has been seen that there is an important vocabulary about the presence of shoes and shoemaking on line from old Turkish to present-day Turkey Turkish in both written and spoken language. In this context, one of the important sources is glossary of review. In this study, the presence of the vocabulary about shoes and shoemaking culture will be examined in the Glossary of Review.

Keywords: Turks, shoes, shoemaking, Glossary of Review, presence of vocabulary.

* Arş. Gör. , Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı,
m.parlakpinar@alparslan.edu.tr

Giriş

Ayakkabı Türklerde giyim kuşam kültürünün önemli bir unsurudur. Orta Asya’da yaşadıkları dönemde *izlik* adını verdikleri kendilerine has bir çarıklarının olduğunu Kaşgarlı Mahmud’un *Divanü Lûgat-it Türk* (I, 104)’te verdiği bilgilerden öğrenmekteyiz . Bununla birlikte keçeden yapılmış uzun ve kısa konçlu çizmeler, hayvan derisinden yapılmış *başmak* adını verdikleri daha başka ayakkabılar da giyilmekteydi (Koca, 2000:161). Türkistan’ın Yedisu Bölgesi’nde yapılan bir kazıda ortaya çıkan Hun mezarındaki ölülerin ayakkabılarının bugünkü Orta Asya köylülerinin ayakkabıları biçiminde olup çok iyi işlenmiş ince deriden yapılmış olduğu görülmüştür (İnan, 1998: 518). Bunlar, Türklerin Anadolu’ya yerleşmeden önce belirli bir ayakkabı kültürüne sahip olduklarını göstermektedir. Türk boylarının Asya’dan Anadolu’ya göçleriyle bu kültür de Anadolu’ya taşınmıştır.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde değişen yaşam koşulları ve artan ihtiyaca paralel olarak ayakkabı çeşitleri çoğalmış buna bağlı olarak da ve ayakkabıcılık gelişmiştir. Osmanlı döneminde ayakkabılar; yapıldıkları malzemeye, biçimlerine ve kullanıldıkları yere göre değişik adlar almıştır. *Başmak, çapula, çizme, çedik, edik, fotin, galoş, mest, kalçın, kundura, merkeb, nalın, sandal, terlik, tomak, yemeni* başlıca ayakkabı çeşitleridir. Genel anlamda ayakkabı için kullanılan bu değişik adlar Türklerde ayakkabı kültürü bakımından var olan zenginliğin de en güzel göstergelerindedir. Bunun yanında Türkçede “ayakkabı” sözcüğünün ne zaman ortaya çıktığı hususunda elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bu konuya bir yazısında yer veren Gülden Sağol (2007: 19)’un tespitlerine göre 15. yüzyıl eserlerinden *Miftahü’l-cenne*’de geçen: “kaçan ayacı kabın giyse ola ayak kabı duâ kılır” (Miftahü’l-cenne, 191) cümlesi bize kelimenin Türkçede bu yüzyılda henüz birleşik kelime olma özelliği kazanmamışsa da tamlama olarak kullanıldığını göstermektedir “Ayakkabı” kelimesinin Ahmet Vefik Paşa’nın *Lehçe-i Osmanî*’sinde varlığı görülmezken, Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türki*’de ayak maddesi altında ele aldığı kelime için “ayağa giyilecek şey, papuç, kundura, çarık, potin, terlik vesâire” (s. 56) şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamadan anlaşılmaktadır ki kelime zamanla birleşik sözcük olma özelliği kazanmış, kelimenin kullanım anlamı genişlemiş ve yaygınlaşmıştır.

Ayakkabı ve ayakkabıcılık kültürüyle ilgili söz varlığı yazılı eserlerde karşımıza çıkmakla birlikte Anadolu ağızlarında da bu konuda bir zenginlik göze çarpmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı Anadolu ağızlarının söz varlığının en önemli kaynak eseri durumunda olan *Derleme Sözlüğü* (DS) üzerinde bir inceleme yaparak ayakkabı ve ayakkabıcılık kültürü ile ilgili olarak Anadolu ağızlarında yaşayan söz varlığını tespit etmektir. Tespit edilen kelimelerin kimi zaman etimolojik, morfolojik, fonetik özellikleri üzerine de değerlendirilmeler yapılacaktır.

1. Ayakkabı ve Ayakkabıcılık Anlamlarına Gelen Terimler

babba (I) (DS, II,451) “Fortlu ve fortsiz küçük çocuk ayakkabısı.” (İncesu *Di-

nar-Afyon, Uluğbey, Yassıviran *Senirkent, *Eğridir ve köyleri, Sücüllü, Hisarardı *Yalvaç, Tabay, *Keçiborlu-Isparta; Bunak *Tefenni, Anbarcık *Göhlisar, Çerçin-Burdur; Oğuz, Yukarıkaraçay, Beylerli, Çardak *Acıpayam, *Sarayköy ve köyleri, Yukarıboğaz, Garıpköy, *Tavas, *Çal-Denizli; Bozdoğan, Alanlı-Aydın; Furunlu *Bayındır, Tepeköy, *Torbalı-İzmir; Dikilitaş-İstanbul; Gürnes *Akşehir-Konya; Bahçeli *Bor-Niğde; Kışla *Elmalı –Antalya; Yerkesik-Muğla).¹ Ayrıca kelimenin Anadolu ağızlarında **babaş** (*Alaşehir-Manisa), **babı** (Kütahya) **babık** (Yozgat ve çevresi) **babuk** *Kandıra-Kocaeli) şeklinde olan söyleyişleri de bulunmaktadır. Ayrıca **bapba~bappa~bapul** (DS II, 522) “Küçük çocuk ayakkabısı” **bapba** (Isparta, Tekkeöy *Şavşat- Artvin), **bappa** (Nilüfer-Bursa). **babba** kelimesinden –cı ekiyle türetilmiş **babbacı** (Burdur) “çocuk ayakkabısı diken kimse” (DS, II, 452) kelimesi de ağızlarda geçmektedir.

babuç (DS, II, 454) “Ayakkabı, papuç, bir çeşit terlik, yemeni.” Bu kelimenin Farsça “pâpûş” kelimesinden ses değişimi ile ortaya çıktığı söylenebilir. Pâpûş “ayak örtten, papuç, ayakkabı” (OTL, 852) *pâpûş>papuç>babuç. Anadolu ağızlarında **babıc** (Silifke, *Gülnar- İçel) **babıç** (Kızılköy, Çiftlik *Dinar- Afyon, *Eşme köyleri- Uşak, Yakaköy, Çaltı *Gelendost, *Keçiborlu köyleri, Yassıviran, *Senirkent-Isparta; *Tefenni, Yeşilova köyleri-Burdur; *Tavas köyleri,*Acıpayam köyleri, Zeyve, Atabey, *Çal, Tekeköy-Denizli; Hamzabali, Sürez, *Bozdoğan-Aydın; *Savaştepe-Balıkesir; Yenice *Emet-Kütahya,*Sivrihisar-Eskişehir; Çorum; *Antakya ve köyleri-Hatay; *Bor-Niğde; *Karaman, Görmel, *Ermenek,-Konya; Karaisalı-Adana; Armutlu*Elmalı Antalya) **babık (I)-I** (*Senirkent-Isparta), **babış (I)** (Hisarardı *Yalvaç-Isparta; -Burdur; Eymir, *Bozdoğan-Aydın; *Elmalı köyleri-Antalya; Müskebi *Bodrum, *Milas-Muğla) **babu (II)** (*Edremit-Balıkesir; Manca *Orhangazi-Bursa; Çayağzı *Şavşat-Artvin), **babuş (II)** (Çulhan *Bozdoğan –Aydın; Bursa; Engiz *Bafra-Samsun), **bobuç (I)** (Balıkesir) şeklinde söylenişleri de görülmektedir. *Derleme Sözlüğü*'nde bu kelimedenden –cı ekiyle türetilmiş ve “ayakkabıcı” anlamına gelen **babışcı** (*Elmalı köyleri-Antalya), **babuccu** (Amasya), **babuşcu** (Engiz *Bafra-Samsun) ve yine babıç sözcüğünden –lık yapım ekiyle türetilmiş olan **babıçlık** (*Bor-Niğde) “ayakkabı konulan yer” kelimeleri de Anadolu ağızlarında varlıklarını sürdürmektedir. DS'de *babıçlık* kelimesinin **babuşluò** (*Ağın-Elazığ) şekli de yer almaktadır.

başmak (DS, II, 564) “1. Ayakkabı (*Bergama, *Bornova-İzmir; Kastamonu; Trabzon; *Arapçay-Kars; Erzurum, Macaris *Erciş-Van; Sivas; *Kayaş-Ankara, Kayseri) 2. Takunya (Kars, Çilehane *Reşadiye- Tokat; *Kangal-Sivas) 3.terlik (Çanakkale)”. TS'de başmak (paşmak) “ayakkabı”. *Başmak* “shoe, slipper” (EDPT, 383). Anadolu ağızlarında varlığını gördüğümüz sözcük ayakkabı anlamında kullanılan en eski sözcüklerden biridir. Kaşgarlı, kelimeyi “başak ‘papuç’ Çiğilce. Oğuzlarla Kıpçaklar bi “m” getirerek başmak derler.” (DLT I, 378) şeklinde bir açıklamayla vermektedir. Kaşgarlı'nın kelimeyle ilgili yaptığı açıklamadan anlaşılmaktadır ki *başak~başmak* < *baş-(m)ak aynı anlama gel-

1 Bu çalışmada kelimelerin derlendiği yer adları DS'de geçtiği şekliyle verilmiştir. Buna göre kelimenin derlenme yeri köy ise başına hiçbir işaret konulmamış, ilçe merkezleri ise * işareti ile gösterilmiştir. İncesu *Dinar-Afyon şeklinde yazılı olan madde Afyon'un Dinar ilçesine bağlı İncesu köyünden derlenmiş demektir.

mektedir. Anadolu ağızlarında bu sözcükten türemiş **başmakçı** (Çilehane *Reşadiye-To-kat) kelimesi de geçmektedir. Bu kelimenin **basmahcı** (İğdır Kars), **basmaoçı** (Taşburnu *İğdır-Kars) gibi söylenişleri de görülmektedir. “Ayakkabıcı” anlamına gelen *başmakçı* kelimesinin *Türkçe Sözlük*'te geçen bir diğer anlamı “Camilerde giriş bölümünde çıkarılan ayakkabılara bekçilik eden kimse” (TS, 219) dir.

çapula (DS XII, 4476) “Ayakkabı” (Beşikdüzü *Vakıfkebir –Trabzon). Eyuboğlu, çapula için “kaba deriden yapılan ucu kıvrık ayakkabı” açıklamasını yapmakta kelimenin etimolojisini **çap-** > **çap-u-l-a** (2004:131) olarak vermektedir. Kaynaklarda her ne kadar çapulanın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne has bir ayakkabı çeşidi olduğu belirtilse de DS'de kelimenin geçtiği yerlerle ilgili kayıtlardan bu ayakkabı çeşidinin İç Anadolu Bölgesi'nde de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kelimenin Anadolu ağızlarında küçük ses değişiklikleriyle geçtiği görülmektedir: **capul** (Rize), **cabula** (Cumayanı–Zonguldak; *Zile–Tokat; *Mesudiye–Ordu; *Şebinkarahisar–Giresun; -Rize; Hacıilyas *Koyulhisar–Sivas), **çapıla** (*Kargı –Kastamonu; -Çorum; *Ünye –Ordu; *Tirebolu, *Nefsiköseli, *Görel –Giresun; Gümüşhane; *Bünyan –Kayseri; *Kozan-Adana), **cabula** (Kapıköy *Maçka –Trabzon).

çizme-cızma (DS III, 992) “Konçlu ayakkabı, çizme.” **cizme** (Samsun; *Merzifon-A-masya; Gaziantep; *Antakya, *Reyhanlı-Hatay; *Bor-Niğde), **cızma** (Gaziantep). Ayrıca Anadolu ağızlarında “çizme” anlamında kullanılan **çekme** (DS, III, 1115) ve **dizme** (DS, IV, 1532) sözcükleri bulunmaktadır. “Çizme” kelimesinin kökeni konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Doerfer kelimenin *çiz-* “çizgi çekmek” ten geldiğini belirtmektedir. Hasan Eren (1999: 96) ise kelimenin “çözmek” anlamındaki *çiz-* fiilinden geldiğini savunmaktadır. Eren'e göre *çiz-* fiiline *-me* isim yapım ekinin getirilmesiyle oluşturulan bu kelime önceleri *çizme edik* olarak kullanılmaktaydı. Daha sonradan *çizme edik* yerine yalnız *çizme* adı kullanılmıştır. Anadolu ağızlarında çizmeye *çekme* adının da verildiği ve bu adın da *çekme edik* ten geldiği görülmektedir.

dikici ustalığı (DS, IV,1487) “Ayakkabıcılık” (İstanbul). Belirtisiz isim tamlaması şeklindeki bu söz öbeğini oluşturan sözcüklerden “dikici” TS'de çeşitli anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamlar incelendiğinde ayakkabıcılıkla ilgili olarak “Sökük ayakkabıları onaran kimse” veya “yeni yapılan ayakkabıların dikiş işini yapan kimse” (TS, 523) lere “dikici” denildiği görülmektedir. *Dikici* kelimesi *dik-* fiili ve fiilden isim yapım eklerinden biri olan *-ici* ekiyle türetilmiştir. Tuncer Gülensoy, ET ve OT'de **tik-** “dikmek” fiilinin ***ti-**: “delmek, saplamak” (TTTSKS, 282) eyleminden türediği belirtmektedir. Ancak Gülensoy, bu bilgiyi Nişanyan'ın verdiği bilgilerden yola çıkarak vermektedir. Gülensoy bu konuda şunları da ek olarak belirtmektedir: Nişanyan **ti-** fiili vermişse de EUTS'de ve DLT'de böyle bir fiilin bulunmamaktadır. ET'deki “**tit-**” fiili 1. “teberru etmek, bağışlamak, vermek” 2. “Adlandırılmak, değerlendirilmek anlamlarındadır” (EUTS, 24). DLT'de “**tit-**” 1. “(Yara) acımak; 2. direnmek, karşı koymak; dik bakmak” demektir. Gülensoy'a göre, Nişanyan, kaynak belirtmediği için “dikmek” sözcüğünün etimolojisiyle ilgili verdiği bu anlamlar da şüphelidir. Söz öbeğinde yer alan diğer sözcük olan **usta** < Far. *ustâd* kelimesinden gelmektedir. *Ustâd* “1. Bir zanaatı gereği

gibi öğrenmiş olan ve kendi başına yapabilen kimse 2. Zanaat öğreticisi, 3. Zanaatçılar için unvan” anlamlarını taşımaktadır. Kıpçak Türkçesinde de üstad “usta, öğretici” (KTS, 294) anlamındadır. *Usta* sözcüğü *-lık* yapım eki ve III. tekil kişi iyelik ekini alarak tamlanan durumuna gelmiştir.

dübendi (DS, IV, 1616) “Ham deri ve ham köseleden yapılan yerli ayakkabı.” Kelime Farsça özellikler göstermektedir. Farsçada *dü* “iki” (OTS, 282) anlamına gelirken *bendî* de esir köle gibi, temel anlamları yanında “kapatan, örten” (OTS, 127) anlamlarına da sahiptir. Bu yönüyle iki ayağı örten, kapatan anlamında “dübendî” denilmiş olabileceği akla gelse de kelime sözlüklerde tespit edilememiştir.

edik (I) (DS, V, 1664) “1. köylü çizmesi 2. patik, çocuk ayakkabısı 3. mest 5. köylü yemenisi 6. terlik 7. ayakkabı.” Kelimenin *Türkçe Sözlük*'te verilen anlamları şunlardır: “1. Yumuşak ve renkli sahtiyandan yapılmış yarım konçlu lapçın. 2. Kısa çizme” (TS, 601). Clauson, kelimenin anlamını “boot” (EDPT, 53) olarak vermektedir. Gülensoy, kelimenin etimolojisini “<*ötlüg “delikli, delinmiş” (DLT)<öt “delik, çukur+lüg> I ünsüzünün düşmesiyle “ötlüg” şeklinde vermektedir. Bu sözcüğün eski Türkçede daha genel anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. ET *Ştüik* “terlik, ayakkabı, çizme” (EUTS, 78). DLT'de *etik* “papuç, mest” ol etik yisin sızgadı = “o, papuç, mest gibi şeylerin dikişleri arasına parça koyup sızgı yaptı” (DLT, III, 283). Ayrıca bu kelime DLT'de *etük* “edik, papuç” (I, 68) şeklinde de geçmektedir. Kaşgarlı Mahmud *büküm etük* şeklinde bir söyleyişin de olduğunu belirtmektedir. Bu söz öbeği “kadın papucu” (DLT, I, 395) anlamındadır. DLT'de geçen bir başka benzer kullanım da *çulkuy etük* “topuğu çarpık papuç” (III, 242) ifadesinde görülmektedir. Bahaeddin Ögel'e göre *etik*, *etük*, *ötük*, *edük* deyişleri Kaşgarlı Mahmut zamanında “ayakkabı” için kullanılan adlardı (1978:115). Kıpçak Türkçesinde ise *etik etük edük itük* “mesh, çizme” (KTS, 70, 77, 117). *Lehçe-i Osmânî*'de edik “çekme ve çizmenin yumuşak nevi” (LO, 128). Ayrıca halk ağzında **ödük (II)** (DS IX, 3311) “Çocuk ayakkabısı, patik” **ödük<edik<etik~etük**.

edikçi (DS V, 1665). “Kunduracı” (*Ödemiş-İzmir). Clauson (1972:53) ***etükçi** sözcüğünün *etük*'ten geldiğini belirtmekte ve anlamını da “bootmaker” olarak vermektedir. Kaşgarlı kelime için “etük kelimesinden de ‘etükçi’ denir ki ‘ekinci’, ‘papuççu’, ‘kavaf’ demektir” (DLT, II, 49) diyerek bu kelimenin *etük*'ten geldiğini ortaya koymaktadır.

galevle~galevli (DS VI, 1900) “Ayakkabı.” **galevle** (Aşudu *Darende-Malatya; *Ayaş, *Beypazarı -Ankara; *Bor -Niğde), **galevli** (*Zile-Tokat). Bunlar yanında **garevle~karevle** (DS VI, 1922) “Ayakkabı” **garevle** (*Boyabat -Sinop, Çavundurbala *Çubuk -Ankara); **gavelle** (DS VI, 1938) “Ayakkabı” (Karkincık *Artova -Tokat, Çanılı *Ayaş -Ankara).

galıç (II) (DS VI, 1901) “Bir cins köylü ayakkabısı.” (Balıkesir, Çorum); **galuç (II)** (DS, VI, 1904) “Eskiden giyilen bir çeşit kadın ayakkabısı.” (Uluşiran *Şiran- Gümüşhane); Ayrıca **galuş (I)** (DS VI, 1904) “Gönden yapılmış bir çeşit ayakkabı.” (Niğde).

Anadolu ağızlarındaki bu varyantların *galoş* sözcüğüyle ilişkili olduğu söylenebilir. *Galoş* sözcüğü Fr. *galoche* “tabanı tahtadan yapılmış deri ayakkabı” sözcüğünden gelmedir. Dolayısıyla **galıç/galuç/galuş<galoş<galoche**.

galik (II) DS VI, 1901) “Sivri topuklu kadın ayakkabısı, ayakkabı” (İzmir; Cenciğe-Erzincan). **harik (I)** 1. Kendirden yapılan bir çeşit ayakkabı (*Mutki-Bitlis), 2. Eski ayakkabı (Malatya; Çamova, *Divriği-Sivas). Kelime başı h>k değişimi ile **karik (II)** (DS VIII, 2664) “Üstü keçi kılından, altı ipten yapılmış bir çeşit ayakkabı”, (*Mutki – Bitlis).

gondura (DS VI, 2199) “kundura, ayakkabı” (Samsun, Erzincan,*Ercişi –Van DS VI, 2101). *Kundura* sözcüğü Yunanca olan ve “tiyatrolarda ayağa giyilen özel ayakkabı” anlamına gelen *koytura* dan gelmektedir: *koytura* > *kondura* > *kundura*. Anadolu ağızlarında **gundura, gundire kondura**, (*Yeşilova –Burdur) gibi söylenişleri vardır.

kaltak (DS VIII, 2610) “Eski ayakkabı” (*Kandıra- Kocaeli). Bu sözcük Türkçede çeşitli anlamlara sahip bir sözcüktür: “1. Üzeri meşin, halı gibi şeylerle kaplanmış olan eyerin tahta bölümü. 2. Kuskunsuz eyer 3. Kaba, iffetsiz namusuz kadın” gibi anlamları bulunmaktadır. Tuncer Gülensoy, bu kelimeyle ilgili yaptığı açıklamada O. Nedim Tunan’ın bu kelimenin *kalta-* “sürmek”, *kalta-k* “sürtülmüş” anlamında olduğunu ve eyer için kullanılan anlamının da bu anlamdan türediğini söylediğini belirtmektedir. Bu bağlamıyla düşünülürse ayakkabı için kullanılan bu anlamın da kelimenin “sürmek, sürtülmüş” anlamından genişlemiş olduğu söylenebilir. Kelimenin DS’de **katlık** (Haşhaşı-Erzincan) ve **kaluk** (Gümüşhane) şekilleri de geçmektedir.

keviş (DS VIII, 2776). “Ayakkabı” (*Aslanköy –İçel) Kelime Farsça *kefş* “ayakkabı” den halk ağzında *keviş* olmuştur.

kortlana (DS VIII, 2928) “Yamalı, büyük ayakkabı” (*Bor- Niğde).

köşker~koşker~köşger~köşkürcü (DS VIII, 2980) “Kunduracı, yemenici, kundura onarıcısı” **köşker** (*Uluborlu –Isparta; -İzmir;-Samsun; Diphacı, *Merzifon ve çevresi; -Amasya; *Erbaa–Tokat; *Nazimiye–Tunceli; Malatya;*Kilis–Gaziantep; Maraş; Amik ovası Türkmenleri; *Reyhanlı, *Antakya ve çevresi–Hatay; *Suşehri, *Gürün, Çepni *Gemerek, Maksutlu*Şarkışla–Sivas; *Şereflikoçhisar–Ankara; Köşker–Kırşehir; *Develi, Afşar aşireti *Pınarbaşı,*Bünyan, Nize–Kayseri; *Bor–Niğde; *Karaman –Konya; Gâvurdağı *Osmaniye, *Kadirli, *Kozan–Adana; -Antalya). **koşker** (*Bor-Niğde), **köşger** (Tez–Afyon; Tokat; -Eskişehir; *Divriği–Sivas; Pazar *Kızılcıhamam–Ankara; Talas–Kayseri; Niğde), **köşkürcü** (Akçaviran, Sertaç –Burdur). Farsça *kefş* sözcüğüne –*ger* ekinin getirilmesiyle *kefş-ger* halk ağzında **köşger/köşker/koşker** olmuştur.

lokman (DS IX, 3084) “Koncu kısa ayakkabı” (Konya). Özel ismin tür adı olarak kullanıldığı görülmektedir. Sözlüklerde bu sözcüğün ayakkabıcılıkla ilgili bir anlamına rastlanmamıştır.

markap (DS IX, 3129) “Burnu kıvrık, arkası basılarak giyilen ayakkabı, yemeni” (Erzurum). Yine Erzurum ağzında **markop** “topuklu terlik” olarak geçmektedir.

metelik (DS IX, 3174). “Yemeniye benzer bir çeşit ayakkabı” (Maraş). **metelik** < **Fr. metallique**. *metelik* Türkiye Türkçesinde “çeyrek kuruş, on para değerinde demir para” (TS, 1381) anlamındadır. Kelimenin sözlüklerde ayakkabıcılıkla ilgili bir anlamına rastlanmamıştır.

metot (DS IX, 3174) “Köylü kadınların giydiği üzeri işlemeli ayakkabı” (Tokat). **metot** < **Fr. mΨthode** “yöntem” (TS, 1382).

minik (V) (DS IX, 3201) “Her çeşit çocuk ayakkabısı” (Muallim *Gebze –Kocaeli) Kelimenin Türkiye Türkçesindeki anlamı “küçük ve sevimli” (TS, 1028)’dir. Çocuklar için yapılan ayakkabıların boyut olarak küçük olmaları bu şekilde adlandırılmalarına sebep olmuş olabilir.

moda (III) (DS IX, 3208) “Köylü kadınların giydiği lastik ayakkabı biçiminde bir çeşit ayakkabı.” (Tokat). **moda** < **İt. mode** sözcüğünden dilimize geçmiştir. *Türkçe Sözlük*’teki anlamları şunlardır. “1. Değişiklik ihtiyacı veya süslenme özentsisiyle toplum yaşamına giren geçici yenilik 2. Belirli bir süre etkin olan toplumsal beğeni, bir şeye karşı gösterilen aşırı düşkünlük. 3. Geçici olarak yeniliğe ve toplumsal beğeniye uygun olan” (s. 1404). Verilen bu anlamları göz önüne alındığında sadece Tokat ağzında varlığını gördüğümüz kelimenin bu yörede bir dönem köylü kadınlar arasında giyilmesi yaygınlaşmış ya da bir başka deyişle moda olmuş bir ayakkabı çeşidi için kullanılmış olabileceği söylenebilir.

napçıl (DS IX, 3239) “Lastik ayakkabı” (*Ürgüp -Nevşehir).

nerdane (DS IX, 3247) “Kırmızı kadın ayakkabısı” (Isparta).

pâbul (DS IX, 3375) “Ayakkabı” (Bağlıca *Ardanuç -Artvin); **parpul** (DS IX, 3400) “Bebek ayakkabısı” (*Niksar -Tokat). Ayrıca farklı söyleyiş özellikleriyle karşımıza çıkan **popul~popol~poppu~popu** (DS IX, 3469). “Çocuk ayakkabısı, patik.” **popul** (*Niksar –Tokat; -Rize; Suhara *Çıldır –Kars; -Erzurum), **popol** (Erzurum), **popu** (*Serik-Antalya), **popu** (Rumeli Göçmenleri İstanbul).

rüzgâr (DS, IX, 3506) “Yemeniye benzeyen bir çeşit ayakkabı” (Maraş). *Rüzgâr* Farsça bir sözcük olup “1. Zaman 2. çağ, devir 3. Yel” anlamlarına sahiptir (OTS, 1249). Sözlüklerde ayakkabıcılıkla ilgili bir anlamına rastlanmamıştır.

sulguç (DS, X, 3691). “Ayakkabı” (Tosya –Kastamonu).

şıpırdak (DS, X, 3770) “Ayakkabı” (Balçova –İzmir). Tuncer Gülensoy, bu kelimenin etimolojisini şu şekilde vermektedir: **şıpırdak** <**şı+p+ı-r-dak** (TTTSKS, 842).

tabakayağı (DS, XII, 4796) “Bir çeşit ayakkabı” (Maraş).

tomak (I) (DS, X,) “Kısa konçlu ayakkabı, potin” (Sulusaray *Artova –Tokat; -Konya). Gülensoy, kelimenin etimolojisini şöyle vermektedir: **tomak**<*to-m-(a)k (TTTSKS, 908). Ögel (1978:115)’in Ahmet Vefik Paşa’dan aktardığı bilgilere göre tomaklar “kalın top çizmelerdir ve şekil olarak tokmağa benzedikleri için bu adı almışlardır.”

yağubbe (DS XI, 4125) “Erkeklerin giydiği yumuşak deri çizme, edik” (Buruk-Adana).

yanevre (DS XI, 4164) “Yemeni, ayakkabı” (Barla –İsparta).

yemeni (I)~yimeni (DS XI, 4230) “Yumuşak yazlık bir çeşit ayakkabı.” (Bağlıllı, Anamos *Eğirdir –İsparta; *Çivril, -Denizli; Karacasu –Aydın; *Alaşehir–Manisa; -Balıkesir; Muallim, *Kandıra –Kocaeli; Karabüzey *Araç, -Kastamonu; -Çankırı; *Perşembe,*Ünye –Ordu; Şehli *Tirebolu –Giresun; Karalar *Şiran –Gümüşhane; Çayağzı, Yavuz *Şavşat –Artvin; Cenciğe –Erzincan; *Divriği ve köyleri, Çepni, Karaözü *Gemerek –Sivas; -Yozgat; Kırık *Kızılcahamam, Kuyucu –Ankara; Elbaşı, Salkınma –Kayseri; *Ermenek, -Konya; -Adana; *Gülнар –İçel; *Gölcük –Muğla; Naip –Tekirdağ) Anadolu ağzlarında kelimenin ilk hece ünlüsünün darlaşması ile **yimeni**, (-Gaziantep; *Antakya ve köyleri-Hatay) şeklinde bir söyleyişinin de olduğu görülmektedir. “Yemenî” sözcüğü Türkçeye Arapçadan girmiş bir sözcüktür. Çeşitli anlamlara sahip bir kelimedir: “1.Yemen ülkesine ait 2. Kalıpla basılıp elle boyanan, kadınların başlarına bağladıkları tülbent 3. Bir tür hafif ve kaba ayakkabı” (ATKS,706). Yemeni Evliya Çelebi’nin verdiği bilgilere göre Yemenî Ekber adlı bir usta tarafından Yemen’den getirilmiştir. “Yemeninin alt derisi manda, yüz derisi keçi, kenarı oğlak, iç yüzü koyun, iç tabanı sığır derisinden yapılır, çirişle yapıştırılarak balmumuna batırılmış pamuk ipliğiyle çapraz dikilir” (Emiroğlu, 2012: 223).

2. Ayakkabı Yapımında Ya da Tamirinde Kullanılan Alet ve Malzemelerle İlgili Terimler

balık gözü (DS, II, 505) “Ayakkabıların bağ geçirilen deliklerine ve kemerlerin deliklerine takılan teneke”(Aliköy *Çaycuma-Zonguldak). Belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşmuş bu birleşik sözcüğün anlam aktarması yoluyla oluşturulduğu görülmektedir. Şekil olarak ayakkabıların bağ geçirme delikleri balık gözüne benzediği için “balık gözü” terimiyle adlandırılmıştır.

basğı (II) (DS, II, 539) “Ayakkabıcılıkta kullanılan bir alet” (Bekilli *Çal –Denizli). **basğı**<**bas-gı**. Türkiye Türkçesinde *baskı* kelimesinin TS’de geçen anlamlarından biri “bir maddeyi sıkıp ezen alet, pres” (s. 206) olarak verilmektedir. Kelimenin bu anlamı dikkate alındığında ayakkabıcılıkta kullanılan bu aletin bir sıkıştırma, pres aleti olduğu anlaşılmaktadır.

bıçkı~bıçki~bikçi (DS, II, 658) “Deri ve kösele kesmek için ayakkabıcı ve saraçların kullandığı bir aygıt.” **bıçkı** (Isparta; Balıkesir; -Kocaeli; *Gerze –Sinop; Trabzon; Edirne); **biçki** (Çanakale; *Vezirköprü –Samsun; *Boyabat –Sinop; -Rize); **bikçi** (Derre-Konya). *Bıçkı* kelimesi *bıç-* fiiline *-kı* isim yapım ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Eski Uygur Türkçesinde *bıçğu* “bıçkı, bıçak” (EUTS, 40) Orta Türkçe döneminde yine *bıçgu* olarak geçmektedir: “Ağaç kesilen şeye yıgaç bıçgu denir” (DLT, I, 13). Kıpçak Türkçesinde *bıçkı* “bıçkı, testere” (KTS, 30).

bizgiç~bizi (DS, II,714). “Çarık dikmek için kullanılan demir, ağaç çivi.” **bizgiç** (Eşke *Divriği –Sivas); **bizi** (Şavşat- Artvin). **bizi** sözcüğü Eski Türkçede varlığını gördüğümüz sözcüklerden biridir. Kök olan **biz** “ çuvaldız, çelikten yapılmış sivri uçlu ağaç saplı araç” anlamındadır ve Talat Tekin kelimenin etimolojisini **biz** <***bi:z** olarak vermektedir. RÊsÊnen ise **bî +yez** olarak vermektedir (TTTSKS, 153). Şemseddin Sami *Kâmûs-ı Türkî*’de **biz** için “kunduracı ve sarrâçların iğneyi geçirdikleri yeri delmeye mahsus tahta saplı sivri demirden âlet” (s. 259) açıklamasını yapmıştır.

danalya (DS, IV,1356) “1. Ayakkabıyı kalıba çekmeye yarayan aygıt” (Şehri–Giresun; Rize). Kelimenin Türkçe adı “dişlidir” (Oğuz, 2004: 672).

delecek~delgi~delgüç (I) (DS, IV,1409) “Ayakkabıcıların deriyi delmek için kullandıkları bir ağaç, zımba.” **delecek** (Rize; Çavuşköy *Babaeski–Kırklareli); **delgi** (*Senirkent –Isparta); **delgüç (I)** (Ulaş göçmenleri –Sivas). *del-* Eski Türkçede *tel-* er tam teldi= adam duvar deldi (DLT II, 22) Uygur Türkçesinde ise *tŞlinmŞk* “delinmek çatlamak” (EUTS, 232) fiilinde görüldüğü üzere *tŞl-* Kıpçak Türkçesinde de *del-* (KTS, 58) olarak geçmektedir. **delecek**<**del-ecek**, **delgi**<**del-gi**, **delgüç**>**del-güç**.

dilbidir~dilitil (DS, IV, 1491) “Kunduracıların kullandığı delik delmeye yarayan araç, zımba.” **dilbidir** (Muğla); **dilitil** (*Ladik-Samsun).

dipçik (III) (DS, IV,1510) “Yemeni, çarık gibi giyeceklerin ökçesiz tabanı” (Gâvurdağı *Cebelibereket –Adana). **dip** “asıl, kök, dip, temel” anlamlarına gelmektedir. OT’de **tüb~tüp** “kök, temel, taban” (TTTSKS, 287). Kıpçak Türkçesinde **dip** “bir şeyin nihayeti” (KTS, 62) anlamıyla geçmektedir. O halde **dipçik** kelimesi *dip* isim köküne +*çik* küçültme yapım eki getirilerek türetilmiştir.

dişdiş (DS, IV, 1520) “Ayakkabıların kenarlarına diş yapmak için kullanılan bir ayakkabıcı aygıtı” (*Vezirköprü- Samsun). Aynı anlama gelen iki sözcüğün birleşip kaynaşmasıyla oluşmuş bu birleşik yapıyı oluşturan “diş” sözcüğünün organ anlamı dışında yan anlamlarından biri de “çark, testere, tarak gibi çentikli şeylerdeki çıkıntılarının her biri” dir. Aletin diş yapma ya da açma özelliği düşünüldüğünde bu anlamı taşıyan iki aynı sözcüğün birleşmesiyle oluştuğu anlaşılmaktadır. “Diş” sözcüğü Eski Türkçe ve Orta Türkçede **tış**, **ti:ş** olarak geçmektedir. Tekin kelimenin etimolojisini ***ti:ş** RÊsÊnen ise **tış** olarak vermektedir.

dişli (DS, IV, 1525) “Ayakkabıcıların sayayı kalıba çekmek için kullandıkları kerpeten gibi bir araç” (-Afyon; -Çorum; *Vezirköprü –Samsun; -Ankara; -Kırşehir; *Bor –Niğde). Kelime *diş* isim köküne *-li* isim yapım ekinin getirilmesiyle türetilmiştir. **dişli** < **diş+li**.

dizdemiri (DS, IV,1530) “İslatılmış köseleyi döverek sertleştirmeye ve genişletmeye yarayan demir aygıt, muşta” (-Balıkesir; *Vezirköprü –Samsun). Belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurulmuş olan bu birleşik yapılı kelime *diz* ve *demir* kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. DLT’de *diz* “diz” *ti:z* “diz” (III, 123) Talat Tekin, kelimenin etimolojisini <***ti:z**; RÊsÊnen ise ***tîr** olarak vermektedir. DLT’de, temür “demir” kök temür kerü turmas savında dahi gelmiştir= gök demir boş durmaz (DLT I, 363-364) <ṭmür (kapalı e). Sümercede tibra “metal” (Tuna, 2011: 74); EUTS *tÊmir=tÊmür* (233), KTS *temir* (269).

gebgebi (I) (DS VI, 1956) “Ayakkabı çivisi”, (Eyüp –İstanbul,*Safranbolu –Zonguldak, İzvitler *Ermenek –Konya). Kelime Farsça *kebkeb*’den *gebgebi*. *Kebkeb* “nalçeye veya ayakkabının tabanına çakılan çiviye verilen isimdir” (Onay, 1993: 311).

gerdel ~ gerder (DS VI, 1995). “Ayakkabıcıların, işlenmek için gön, kösele koydukları tahta kap.” **gerdel** (Samsun, Trabzon); **gerder** (Trabzon). **gerdel** sözcüğü Yunancadan alıntılama bir sözcük olup *Türkçe Sözlük*’te “süt vb. şeyler koymaya veya hayvanlara yem vermeye yarayan kova biçiminde tahta veya deriden kap” (TS, 541) olarak açıklanmaktadır. Bu sözcük LO’da da geçmektedir ve “kovanın bol, boysuz nevi”(LO, 156) olarak tanımlanmaktadır. İsmet Zeki Eyuboğlu (2004: 278) bu kelimenin Rumca **khardori** (ağaçtan yapılmış su kabı) den geldiğini ve dilimize **kardor-kerder/gerdel** şeklinde geçtiğini bildirmektedir. Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere *gerdel* genel amaçlı kullanılan bir çeşit kovadır.

gizlengiç (DS VI, 2087) “Geyik boynuzundan yapılan, çarık dikmeye yarayan, sivri iki çatalı olan araç.” (İğneciler *Mudurnu –Bolu). TS’de benzer bir söyleyişe sahip *bizlengiç* sözcüğü geçmektedir: *bizlengiç* “Ucu çivili değnek” (s. 290). Kök olan *biz* sözcüğünün anlamı ise “katı bir şeyi delmek için kullanılan çelikten yapılmış sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ: kunduracı bizi” (TS, 289). Bu açıklamalar kökün *biz* olabileceğini ortaya koymaktadır. Söyleyiş farklılığından kaynaklı olarak *gizlengiç* şeklinin olduğu anlaşılmaktadır.

halça (III)~halçe (DS VII, 2259). “Kunduracıların kalıp üzerine koydukları meşin parçaları” **halça (III)** (*İskilip –Çorum; *Ermenek –Konya), **halçe** (Kütahya).

haltan (I)~halta (IV) (DS VII, 2262). “Çarık ya da ayakkabı yamalığı” **haltan (I)** (*Kurşunlu –Çankırı); **halta (IV)** (*Kurşunlu, *İlgaz –Çankırı).

hamla- (DS VII, 2268). “Ayakkabıya pençe vurmak” (Adana). Kelimenin etimolojik özelliği dikkate alındığında *ham* isim kökü *-la* da isimden fiil yapım ekidir. Sözlüklerde

“ham” sözcüğünün kelimeyle ilişkili bir anlamına rastlanmamıştır.

hartı (III) (DS VII, 2296) “3. Delinen çarığa konan parça” (Gebeme *Mesudiye –Ordu) *hartı* sözcüğünün *Derleme Sözlüğü*'nde bu anlamı dışında “deri, gön”, “derinin ince yeri” gibi anlamlarının da olduğu görülmektedir. Anlam genişlemesine uğrayarak kelimenin “çarığa vurulan deri yama” anlamı kazandığı görülmektedir.

ilgi tığı (DS, VII, 2522). “Kundura dikmek için kullanılan tığ” (*Bor-Niğde). Belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşmuş bu birleşik sözcüğü oluşturan sözcükler tek başlarına ele alındığında nasıl bir alet olduğu hakkında fikir sahibi olmak kolaylaşmaktadır. **İlgi** sözcüğünün çeşitli söz anlamları bulunmaktadır. *ilgi* kelimesinin Anadolu ağızlarında geçen anlamlarından biri de “kaba dikiş” dir. Aynı zamanda bu sözcükten türemiş olduğunu düşündüğümüz ve halk ağzında kullanımı görülen *ilgile-* fiili de “iki parçayı birbirine eğreti olarak dikmek, teyellemek” (TS, 955)'tir. **Tığ** ise Farsça bir sözcüktür tığ <Far. **tığ** “dantel veya yün örmekte kullanılan ucu çengelli kısa şiş” (TS, 1973). Bu iki kelimenin birleşmesiyle oluşan “ilgi tığı” “kunduralara kaba dikiş atmakta kullanılan tığ” olarak tanımlanabilir.

kabıra (DS VIII, 2583) “Ayakkabıların altına çakılan demir çivi” (İlyas *Keçiborlu –İsparta ; *Bozdoğan –Aydın). Bu sözcük *kabara*'dan halk ağzında *kabıra* olmuştur. *Kabara* TS'de “1. Dayanaklılık sağlamak amacıyla, ayakkabıların altına çakılan iri başlı çivi” (s. 1019) olarak açıklanmaktadır. Kelimenin kökü “kabar-”tır. Anadolu ağzında orta hece ünlüsünün daralmasıyla **kabıra** şeklinde söylendiği görülmektedir.

kaçaburuk~kaçaburuk~kacabruk~kacaburuk~kaçabık~kaçaburuğ~kaçamık~kaçanbu-ruk~kaçavruk (DS, VIII, 2586), “Ayakkabılara ağaç çivi çakmak için delik açmakta kullanılan bir ayakkabıcı aracı, biz.” **kaçaburuk** (*Düzce –Bolu; -Sinop; -Ankara; *Bor –Niğde; *Milas –Muğla); **kacabruk** (Niğde), **kacaburuk** (Manisa), **kaçabık** (Rize), **kaçaburuğ** (İstanbul), **kaçamık** (Denizli) **kaçanburuk** (*Bodrum-Muğla), **kaçavruk** (Kastamonu). Ayrıca **kasaburuk** (DS, VIII, 2672) “Ayakkabılara çivi çakmak için kullanılan ucu bizli bir çeşit araç” (*Akyazı –Sakarya; -Samsun; Trabzon; *Merzifon –Amasya; Kırşehir).

kadak (I)~kadah (III)~kadek (III)~kadet~kodak (VII) (DS VIII, 2588). **kadak** “1. Ayakkabıların altına çakılan demir çivi 2. Küçük çivi” *Kada-* çivilemek, mıhlamak; bağlamak (KTS, 122) *kadak<kada-k* Kıpçak Türkçesinde *kadav* “çivi, mih, çengel” (KTS, 122) ve *hadak* “çivi, çengel, mih” (KTS, 89) olarak görülmektedir. Kelime başındaki h ünsüzünün k'ye değişimiyle Anadolu ağızlarında **kadah** (Cemele, Kırşehir), **kadet** (Kayseri) şeklinde söylenişleri görülmektedir. *Kadak* kelimesiyle aynı anlama gelen ancak ağız farklılığından kaynaklı olarak söyleyiş farklılıkları görülen **gadah (II)** “1. Çivi 2. Küçük ayakkabı çivisi”; **gadah (II)** “2. Büyük çivi”, **gadah (II) -1**. “küçük ayakkabı çivisi” Ayrıca **gadah mih** “çivi”, **gadah (ğ)** “gadamak işlemi”, **gadah vur-** “tamir etmek”, **gadah mih** “kundura çivisi” (DS VI, 1888) gibi kelimeleri de burada belirtmek gerekir.

kereste (DSVIII, 2753). “Kunduracı gereçleri (kösele, deri, çiriş vb.)” (*Silifke – İçel). Bu sözcük *Far.kerâste* den gelmektedir. Türkçede *kereste* şeklini almıştır. TS’de verilen anlamlarından biri de “ayakkabı yapımında kullanılan gereç” (s. 839) olarak açıklanmaktadır. Kelime Türkçenin ses özelliklerine bağlı olarak kereste olarak söylenelemiştir.

labunya (DS IX, 3058) “Kunduracılıkta ayakkabıya cila vurmakta kullanılan araç” (İstanbul, *Bor-Niğde).

levger (DS IX, 3074) “Ayakkabıların dikiş yerlerini ütümekte kullanılan bir araç” (Maraş).

makat ağacı (DS IX, 3107) “Ayakkabıcıların gönleri parlatmak için kullandıkları yuvarlak değnek.” (Maraş). **makat** < **mak’ad** “minder üzerine örtülen çuha vesaire den yüz, ihram şal” (LO, 270) Tamlamada geçen **makat** kelimesinin çuha, bez anlamları düşünüldüğünde gönleri parlatmada kullanılan bu değneğin ucu bezli bir alet olduğu akla gelmektedir.

menkir (II) (DS IX, 3164) “Meşin ve köselenin ensiz ince uzun parçası” (Isparta).

mesul çekmek (DS IX, 3172) Ayakkabıya pençe vurmak (Karamanlı *Tefenni –Burdur). **mesul** <Ar. **mes’ûl** “sorumlu” (TS, 1378), **çek-** eylemiyle birleşip anlamca kaynaşmış birleşik fiil oluşturmuştur.

muhât (DS IX, 3217) “Tersinden dikilen yemenilerin burnunu itmek ve çevirmek için kullanılan ağaçtan yapılmış araç” (*Beypazarı -Ankara). **Muhât** kelimesi Arapça bir sözcük olup “kuşatılmış, sarılmış, çevrilmiş” (TS, 1040) gibi anlamları vardır. Bu anlamları düşünüldüğünde yemenilerin burun kısımlarını çevirmede kullanılan bu aletin kıvrık bir şeklinin olduğu ve bu şeklinden dolayı da bu adı aldığı söylenebilir.

muştı (DS XII, 4600) “Ayakkabıcı aracı” (*Kula- Manisa). **Muştı** kelimesi Farsça bir kelime olup “ sevindiren haber, müjde” (TS, 1047) anlamındadır. Ancak bu kelimenin kunduracılıkla ilgili olmadığı ortadır. Anadolu ağızlarında geçen ve ayakkabıcı aracı” anlamında olan *muştı* kelimesinin Farsça *mušta* sözcüğünün halk ağzında geçen bir şekli olduğu bu kelimenin sözlükte geçen anlamlarına göz atıldığında ortaya çıkmaktadır. Bu kelimenin TS’de geçen anlamları şunlardır: “1. Karşısındakine vurmak için özel olarak açılmış deliklerine parmakların geçirilmesiyle kullanılan demir parçası. 2. Kunduracıların derileri vurarak inceltmek için kullandıkları metalden tokmak 3. Parmağın biri bükülüp sivriltilerek vurulan yumruk” (TS, 1046). Verilen ikinci anlam Anadolu ağızlarındaki *muştı* sözcüğünün *mušta* kelimesiyle ilgili olarak ele alınmasını gerektirmektedir. O halde **muştı**<**mušta**<**muşte**.

nallıma (DS IX, 3236) 1. “Küçük kundura çekici” (Bozlar –Burdur). Kelimenin Anadolu ağızlarında **nallımba** (*Çivril –Denizli) şeklinde de söylendiği görülmektedir.

Anadolu ağızlarında varlığı görülen bu sözcüğe sözlüklerde rastlanmamıştır.

navlım (DS IX, 3242) “Çarık dikmekte kullanılan ince kesilmiş hayvan derisi” (Bü-yükkabaca *Senirkent –İsparta).

oltan (DS IX, 3278) Bu kelimenin Anadolu ağızlarında çeşitli anlamlarda kullanıldığı görülmektedir: “1. Kesilip dikilmeye hazırlanmış yemeni (*İskilip –Çorum; Rize) 2. Eski yemeni ayakkabı altına vurulan pençe (Mut köyleri –İçel, *Akseki –Antalya) 3. Mest ve yemeni yüzünü köseleye tutturmak için yapılan iri dikiş (Çorum, *Merzifon köyleri –Amasya; Beypazarı –Ankara) 4. Çarığın içine konulan bez ya da deri parçası (Çorum, *Merzifon köyleri –Amasya; Beypazarı –Ankara) 5. Çarık ipi (Geyikli- Çanak-kale).” *Mukaddimetü'l-edeb*'de bir fiil olarak *oltanla-* veya *ultañla-* “(ayakkabıya) taban geçirmek” geçmektedir. Yine Çağataycada *ultañ* “gön deri” anlamında kullanılmaktadır. *Oltan* kelimesi Kırgızcada *ultañ* “taban, pençe” aynı kökten *ultar-* “ayakkabıyı dikmek” olarak geçmektedir (Kırbaç 2003: 35-36). Bu fiil Anadolu ağızlarında da yaşamaktadır: **oltar-** (I) (DS IX, 3278) “Eski bir ayakkabıyı ya da elbiseyi onarmak” Ayrıca yine *ultang/ultan*'dan gelen **ortan** (DS IX, 3289), sözcüğü de DS'de iki farklı anlamda geçmektedir: “1. “Yemeni denilen ayakkabının yüzüyle köseleyi birbirine tutturan dikiş” (Palu-Elazığ), 2. “Yama pençe” (İbradı *Akseki–Antalya). Sözcük eski bir Türkçe sözcük olan *ultang*'dan gelmektedir: ***ultang>ultan>oltan/ortan**.

ortaayak (DS IX, 3288) 1. “Ayakkabıcıların kullandığı kadın ayakkabısı kalıbı.” 2. “Çizmeye benzeyen bir çeşit ayakkabı.” (İsparta; Amasya; Trabzon). Sıfat tamlaması şeklinde kurulmuştur.

panko (DS IX, 3392) “Kunduracıların kullandığı diz tahtası” (Vezirköprü- Samsun).

panzal (DS IX, 3392) “Yemeni yaparken dize geçirilen iki ucu birbirine dikilmiş bir çeşit kayış” (İsparta).

pasalak (DS IX, 3404) “Çarık yapmak için kesilen gönün orta parçası” (Şıhlar *Ulu-bey –Ordu).

pine (DS IX, 3454) “Çarıkların, yemenilerin altına vurulan kösele parçası” (Malatya, Ankara) Ayrıca kelime sonundaki ince ünlünün kalınlaşmasıyla **pina** (Yozgat) şeklinde bir söyleyişinin olduğu görülmektedir. Farsça *pîne* “yama (özellikle ayakkabı yaması)” (OTL, 865).

seğirden (DS X, 3565) “Kunduracılıkta 28 numara ayakkabı kalıbı” (Çocuklar için)” (*Zile-Tokat).

vardala (DS XI, 4091) “Ayakkabının içine konulan meşin vb.” (*Düzce- Bolu).

voltan (DS XI, 4107) 1. Delik çarığa boydan boya konan gön parçası (*Kargı- Kastamonu) 2. Çapulada saya ile köseleyi birbirine tutturan dikiş (*Ünye-Ordu).

yediyaşar (DS XI, 4222) “Ayakkabıcılıkta kullanılan bir yemeni ölçüsü” (Isparta). Kelime bir yedi sayı sıfatı ile yaşar sıfatfilinin birleşmesiyle oluşmuştur.

yolah, yolak (VII) (DS XI, 4289) “Ayakkabının üstüne vurulan yama” (*Hozat-Tunceli).

Sonuç

Bu çalışmada *Derleme Sözlüğü*'nde kaydı verilen ayakkabı ve ayakkabıcılıkla ilgili söz varlığı ayakkabı ve ayakkabıcılığın sözcüksel alanı dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Ayakkabı ve ayakkabıcılık anlamlarını karşılayan kelimeler bir grupta, ayakkabı yapımında ya da tamirinde kullanılan malzemelerle ilgili kelimeler de ayrı grupta ele alınmıştır. Söyleyiş farklılıkları gösteren ancak aynı anlama gelen kelimeler aynı madde de toplanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde varlığını tespit ettiğimiz söz varlığı ayakkabı ve ayakkabıcılık kültürünün Türklerin yaşamında önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir. Çalışma sonunda ayakkabı ve ayakkabıcılıkla ilgili Eski Türkçede varlığı görülen *başmak, çarık, edik, oltan, biz* gibi bazı kelimelerin günümüzde Anadolu ağızlarında varlıklarını sürdürdükleri görülmüştür. Değişen yaşam koşulları ve kültürel etkileşimlere paralel olarak ayakkabı ve ayakkabıcılıkla ilgili söz varlığında önemli bir artış olduğu da ortadadır. Makalede öncelikli amaç *Derleme Sözlüğü*'nde ayakkabı ve ayakkabıcılıkla ilgili söz varlığının tespiti olmakla birlikte kimi zaman kelimelerle ilgili morfolojik ve etimolojik açıklamalar da yapılmıştır. Ne var ki kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak çeşitli dillerden Türkçeye girmiş bazı kelimelerin etimolojileri hususunda bilgiler vermek mümkün olmamıştır. Bunda tam ve eksiksiz bir etimolojik sözlüğümüzün olmayışı en önemli nedendir. Dolayısıyla bu çalışmada da ancak sınırlı sayıda kelimenin etimolojisi konusunda bilgiler verilmiştir. Bunlar; *babic, babıç, babık, babu, babuç, babuş, bobuç* < papuç < Far. pâ-puş; *galiç, galuç, galuş* < galoş < Fr. galoche; *gondura, gundire, gundura, kondura* < kondura < Yun. koytura; *gebgebi* < Far. kebkeb; *keviş* < Far. keşf; *koşker, köşger, köşker*; Far. keşfer; *metelik* < Fr. metallique; *metot* < Fr. mΨthode; *moda* < İt. mode; *gerdel, gerder* < Rum. khardori; *kereste* < Far. kerâste; *muştı* < *muştı* < Far. mußte; *pine, pina* < Far. pîne kelimeleridir. Anadolu bir kültürler coğrafyasıdır. Bu coğrafyada çok çeşitli topluluklar yaşamış ve çok farklı diller konuşulmuştur. Bu durum Türkçeye ayrı bir zenginlik katmıştır. Özellikle ağızlar konusunda yapılan çalışmalarda bu daha da yakından görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehçe-İ Osmânî (LO)*. (Haz. Recep Topraklı). Ankara: TDK Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü (EUTS)*. Ankara: TDK Yayınları, 2 Baskı.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-13th Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Derleme Sözlüğü (DS)*. I-XII (1964). Ankara: TDK Yayınları.
- Emiroğlu, K. (2012). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (TDES1)*. Ankara: Bizim Büro Basımevi. 2. Baskı.
- Ermış H. (2008). *Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü. (ATKS)* İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü (TDES2)*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II (TTTSKS)*. Ankara: TDK Yayınları.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara: TTK Basımevi.
- Kanar, M. (2003). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü (OTS)*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud (2006). *Divanü Lûgat-it Türk (DLT) I-IV*. (Çev. Besim Atalay). Ankara: TDK Yayınları.
- Kırbaç, S. (2003). 'Oltan' Kelimesi. *Ayakkabı Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları. s.35-37.
- Koca, S. (2000). *Türk Kültürünün Temelleri II*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Giresun Fen Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Oğuz, B. (2004). *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri: Teknikleri, Müesseseleri, İnanç ve Âdetleri*. C. 5. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Onay, A. T. (1993). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Haz. Doç. Dr. Cemal Kurnaz). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ögel B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş* C. 5. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sağol, G. (2003). Ayakkabı Kelimelerinde Anlam Değişmeleri. *Ayakkabı Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları. S. 19-27.

- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü (KTS)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tuna O. N. (2011). *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi ilgisi ile Türk Dili'nin Yaşı Meselesi*. Ankara:TDK Yayınları. 2. Baskı.
- Şemsettin Sami (2012). *Kâmus-i Türkî (KT)*.(Latin Harfleriyle). (Haz. R. Gündoğdu, E. F. Önal E. F. ve N. Adıgüzel). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Türkçe Sözlük (TS)* (2005). Ankara: TDK Yayınları. 10. Baskı.